

Lullisámegiela muohtasánit

OLE HENRIK MAGGA

Sámi allaskuvla

Lullisámegiela ii leat dássemolsun ja dan fonologiijas, morfologiijas ja cealkkaoahpas leat eará nai iešvuodat mat eai gávdno eará sámegielain. Dás lea suokkarduvvon oassi lullisámegiela muohtasániin. Čuođi sátnemáddagis leat bealli earenoamáš lullisámegiela máddagat, omd. *lopme* 'muohta'. Badjel beannot čuođi sánis leat guokte goalmádasa dakkárat mat eai gávdno eará sámegielain. Dát boadus doarju jurdaga ahte lullisámegiella ferte leat guhkes áiggiid leamaš sierranas giellan. Muohtasániid lohku orru leamen bures dássálaga eará sámegielaide loguiguin. Doložis lea gulustuvvan ahte inuihttagielain leat olu muohtasánit. Orru ain nu ahte inuihtain leat olu jiekņasánit, muhto muohtasánit gal orrot leamen sámegielain eanet – ja maiddá lullisámegiella lea viehka muohtasánerikkis.

Fáddásánit: lullisámegiella, sátnerádjju, muohtasánit, sámi giellahistorjá

1 Álgu

Lullisámegiella lea viehka rievddalmas eará sámegielaide ektui. Das ii leat dássemolsašupmi (omd. *guelie* 'guolli' (ol. nom.) : *gueliem* 'guoli' (ol. akk.)). Boares konsonántajietnadagat nu go álgosámegiela *-*mt*- ja *-*sn*- leat seilon, nu go ovdamearkka dihte sániin *damtedh* 'dovdat' ja *gasngese* 'gaskkas'. Lullisámegiela leat 23 vokála vuosttas stávvalis, 14 eanet go álgosámegiela. Buohkat molsašuvvet go sátni sojahuvvo. Lullisámegiela leat maiddá seilon gehčosat buorebut go eará sámegielain, omd. akkusatiivageažus -*m* ja inessiiva- ja elatiivagehčosat -*sne* ja -*ste*. Cealkkaráhkadusain leat dovddus earenomášvuodat nu go SOV-sátneortnet (omd. *Aehtjie ledtiem vöötji*. 'Áhčči báži lotti.'), nominálacealkka (*Aehtjie gâtesne*. 'Áhčči lea ruovttus.'), genitiiva possessiivacealkagis (*Staaloen lin golme baarnieh*. 'Stálus ledje golbma bártne.') ja guokte objektakásusa mánggaidlogus, akkusatiiva ja nominatiiva. Lullisámegiela ja lullisámi historjjá njunušdukti Knut Bergsland lávii deattuhit iežas oahpahusas ahte davit sámegielaide ii sáhte atnit lullisámegiela giellahistorjjálaš vuodđun. Dan dovddahii maid čállagiin, omd. ná: «De sydlige dialektene kan ikke avledes av de nordligere [...]» (Bergsland 1995: 17). Dan oainnu leat maiddá earát dorjon (Olsen 2010: 52). Dán artihkkala ulbmilin lea iskat man rievddalmas maiddá lullisámegiela sátnerádjju lea eará sámegielaide ektui. Lullisámegiela sátnerádjju lea unnán guorahallojuvvon dán rádjai. Dás nai

lea sáhka dušše uhca oasáziš olles sátnerájus, mii ii sáhte gal duodaštit maidege loahpalaččat.

Dovddus antropologa Franz Boas čujuhii čuodi jagi dás ovdal ahte inuihttagielain leat olu muohtasánit. Muohtasániid logu navddii Benjamin Whorf, gii leai vel dovdosit dutki go Boas, leat čuđiid mielde. Laura Martin duodaštii juo jagis 1982 ahte Whorfa logut ledje badjelmearálaččat. (Pullum 1991.) Ivan Krupnik ja Ludger Müller-Wille leaba njulgen ášši. Varas iskamiid vuodul soai leaba gávnnahan ahte inuihtat dáidet ain leat jiekŋasátneriggámusat, muhto soai fuomášahttiba ahte sámegeielas soitet leat eanet muohtasánit go eará gielain (Krupnik & Müller-Wille 2010: 403).

Sámegeielaid muohtatearpmat leat dokumenterejuvvon ja guorahallojuvvon oalle olu maŋemus 30 jagi áiggi (Ruong 1964; Jernsletten 1994, 1997; Magga 2006; Ryd 2007 (2001); Eira ja earát 2010; Eira 2012; Østbye ja earát (boahtimin)). Eará eamiálbmotgielaid muohtasániid lea ovddemustá William O. Pruitt dutkan ja dahkan dovddusin (omd. Pruitt 1960, 1965, 1966).

Suokkardan dás oasi lullisámegeiela (sáL) muohtatearpmain, ja buohtastahtán daid ovddemustá julevsámegeiela (sáJ) ja davvisámegeiela (sáD) muohtasániiguin, muhto anán muittus maiddá eará sámegeielaid. Geahčadan sániid mat govvidit lea go muohta vai ii, sániid mat govvidit goikemuohhtaga, njuoska muohhtaga, muohtagerddiid muohtagokčasa siste ja alde ja sániid mat govvidit muohtagearddi mii lea eatnama vuostá. In leat suokkardan sániid mat govvidit muohhtaga áimmus (borga- ja guoldosániid), in luodda-, jiekŋa- in ge bihčenamahusaid, earret daid mat maiddá čilgejit muohtadili. Juohke joavkkus geahčan, man olu leat sátnemáddagat, maidda ii leat vástta eará sámegeielain ja man olu leat sánit (leksemat) ja sátnegihput, main leat juogo sierranas lullisámi oasis (morfemat dahje leksemat) dahje maid ráhkadus lea earálagan lullisámegeielas go eará sámegeielain.¹

Lean dábálaččat lohkan oktan sátnin sátnehámiid main lea seamma sisdoallu go hápmi nai lea masá seamma, omd. *hihpedh* ja *hihpedh-lopme* 'assás muohta'. Tearbma *sátnemátta* adno dás mearkkašumis 'sátneruohtas' mainna oaivvilduvvo sátnemátta mii ieš ii leat suorggáduš. Dát artihkal – earenoamážit kapihtal 2.5 – čájeha ahte muohtasánit leat lullisámegeielas oalle earálaganat go eará sámegeielain.

Digaštallan artihkkala loahpageahčen doarju Bergslanda (1995) jurdaga ahte lullisámegeiela ii sáhte čilget eará sámegeielaid vuodul. Dan historjjálaš duogáš orru

1 Giittán Sámi diedalaš áigečállaga doaimmahusgotti ja anonyma árvvoštalli mángga fuomášahttima ovddas sihke ávnnasvuodu, dieđuid ja artihkkala hámi hárrái.

leamen eará, namalassii nu ahte lullisámi álgogiella lei čuoldásan sierra álgo-sámegielas juo.

Ávnnasvuodđun leat adnon lullisámegiela sátnegirjiit Knut Bergsland ja Lajla Mattsson Magga lullisámi-dáru sátnegirji (Bergsland & Mattsson Magga 1993) ja Lajla Mattsson Magga dáru-lullisámi sátnegirji (Mattsson Magga 2009). Daid girjiid ovdamearkkaide in merke čujuhusaid. Dasa lassin leat Lajla Mattsson Magga sátnegirjiid main leat moanat sánit mat eai leat vuos ollen sátnegirjiide. Dat leat merkejuvvon LMM. Muđui leat adnon sámegielaid sátnegirjiit ja *Álgu: Sámegielaid etymologalaš diehtovuodđu* (Á-SED).² Lean geahččalan doalahit ráji nu ahte gieđahalan dušše sániid, mat dábálaččat adnojuvvojit duššefal muohttaga ja muohtadiliid birra. Sániid juohkin semánttalaš joavkun ii leat álki dainna go stuora oassi tearpmain sáhttet govvidit mánggalágan iešvuodaid. Juohkin ii leat ge deatalaš. Válđoášši lea govvidit sániid ollislaš valljodaga ja sániid giellahistorjjálaš gaskavuodaid eará sámegielaid sániide.

Mearkkašumiid mat álgogálduin leat čilgejuvvon dárogillii, duiskkagillii dahje eará gielaide, lean jorgalan davvisámegeillii.

2 Muohtasánit

2.1 Gokko ii leat muohta

Muohtadili eai govvit duššefal muohtanamahusat, muhto maiddá sánit mat eaktudit ahte sáhtásii leat muohta. Dát sánit govvidit ahte ii leat muohta, muhto daid ii sáhte áddet eará go muohttaga ektui:

bievle, *byövle* bievla, bievladielku; *bievledh* bievlat; *bievledidh* bievlladit; *beavloes* bievllus (muohttaga haga), mas leat bievladielkkut (gidđat); *bievles* bievllus, mas ii leat muohta; *bievlen* (lea) bievla, bievlan
bírhts(e)-bírhts-tjaktje čakča goas lea unnán muohta; *bírhtsehtidh* (leat dakkár dilli ahte) lea unnán muohta
radte buolaš bievla; *radtes-tjaktje* čakča goas lea buolaš bievlan
rakse bievladielku (LMM); *bievle-raksh* bievladilkkožat (gidđat) (LMM); *raksedh*, *raksedidh* (dilli nu ahte) ihtet bievladilkkožat (LMM)
reglie unna bievladilkkoš

2 Čujuhus dasa lea ohcansániin, omd. Á-SED: *deaškut*.

-ruehtie *bievle-ruehtie* bievladielku; *råahtan* bievllus, mas ii leat muohta (eatnama birra); *råahtasjidh* oidnot bievllusin, oidnot ahte ii leat muohta *sielie* sealas, rini ja muohttaga haga (muoraid ja vuovddi birra) *siknges* árrat bievllus ja sanjas (danjaseatnama ja rissiid birra); *sikngedh* sakŋat ja goikat biekkas (omd. muoraid birra maid olmmoš roggá muohttagis dálvet)

Sátnemáddagiidda *rakse*, *reglie* ja *birhts(e)*- eai oro leamen vástagat nuppiin sámegielain. Daid sátnemáddagiid guovddáškonsonantisma lea maid hárvenaš. Sátnemáddaga *-ruehtie* vásttan dáidá leat julevsámegiela *roahtte* 'bievladielku duottareatnamis (giđdat, mii oidno guhkás)' (Kintel 2010: 257). Álgosámegiela **oa*-vásttan sáhtta oainnat muhtomin leat *ue* lullisámegielas, ja **uo* vásttan fas *åa*. Sátnemáddagiidda *bievle*, *sielie*, *radte* ja *siknges* leat vástagat sáD *bievla*, *sealli*, *rodde*, *sanjas* ja sáJ *bievlla* 'bievla, bievladielkkut', sáJ *selas* 'mas ii leat muohta ii ge ritni', sáJ *radda* 'heajos siivu dainna go lea unnán muohta', sáJ *sagŋat* 'sakŋat' (Kintel 2010: 39, 273, 246, 267). Dáin ovddasta *bievle* álgosámegiela sátnemáddaga ja dan vástagat gávdnojit buot sámegielain (Lehtiranta 2001 (1989): 102–103). Lullisámegiela suorggádusat vástidit maid eanas davvisámegiela suorggádusaide, muhto *byövle*, *bievles* ja *bievlen* leat earenoamážat. *Radte*-sánis lea dát mearkkašupmi dušše lullisámegielas, namalassii ahte ii leat obanassiige muohta, dušše buolaš bievla. Ruong (1964: 78) muitala gal ahte maiddá julevsámegielas sáhtta sátni adnot maid eatnama birra go lea duššefal bihci. Davvisámegiela *rodde* govvida ahte lea muohta muhto unnán.

Dán 8 sátnemáddagis orrot 3 leamen lullisámegiela sierranas máddagat. Oktiibuot leat 20 leksema main 13 orrot leamen sierranas lullisámegiela sánit.

2.2 Muohttaga mearri ja ollislaš hápmi

Muohtagokčasa eatnatvuolta dahje assodat rievddada dálkkádagaid ja duovdagiid mielde. Dát sánit govvidit man olu lea muohta:

feelpehtahke, *feelpeth* báiki gosa lea čoggon muohta
habpehtahke, *habpehtohke*, *hobpehtahke* lihakeahtes muohta, assás muohta; joavgan muohta
heepsiehtahke muohta mii lea joavgan, muhto ii leat dahkan garra čeargga; *heepsedh* dahkat (muohttaga) luotkkusin ja geahpasin (go cuoŋu jávká)
hihpedh, *hihpedh-lopme* assás muohta; *hihpelidh* joavgat muohttaga

jatne- muohtan, mas lea muohtagovččas; *jatne-guevtele* muohtaduottar; *jatnedh* borgot; *jatnasjidh* leat (dan dilis ahte) lea borgon
jiehkje, jiekguive jassa váris geasset; jiehkki; cuokca (jassa rastá joga dahje rastá jogaža gidđat)

klâvhroeh, pred. *klâvhran* skilžžas ja mas leat muohtačagit guolggain (beatnaga birra); *klovhredh*, *klâvhrodh* skilžut ja muohtahuvvat (omd. beatnaga, heastta, muora d. olbmo birra); *klovhrelidhkie* mas leat muohtačagit ja skilžžit; *klovhrelidahkesne*, *klovredahkesne* (lea) skilžžas ja mas lea muohta
laevlie veahá muohta (bievlan); *laavlesidh* borggastit veahá

lopme muohta; *lopmes*, *lopmijs* mas lea olu muohta; *lopmedahke* muohtasiivu čakčat

læjja muohta bievlaeatnamis

mavhle assás oppas; *mavhledh*, *mavhledahke* assás oppas, olu vahca nu ahte šaddá lossa siivu; hui luotkkos muohta masa vuodju čiekjalassii

moehstege, *moeth* muohta, muohtagovččas; muohtavalljodat

sielke bistevas jassa mii jieknju čavčča beallai

smeagredh rodna, dakkár siivu čakčat ahte leat muohtadielkkut ja bievllet; *smagran* (eatnamis lea) muohta duokko dáikko, muhto muđui bievla

speangedh-tsoevtse njalkkas jassa

speatnoe, *speatna* jassa (mii bistá geassái, mas sáhtttá vurkkodit bierggu)

tjijlese muohtačoahkki mii johtttá riđus

tjijrese stuora jassa alla váris (mii lea bákteravddas, muhto sáhtttá gahččat go suddagoahdá)

tjohtese jassa váris geasset

tsoevtse, *tjoevtse* (stuora) jassa (geasset)

voere, *voeredahke* assás oppas, nu ahte illá goastá; *voeres* mas lea olu muohta

Dáid sániid sátnemáddagat orrot áiccastuvvon duššefal lullisámegielas ja ubmisámegielas (sáU) 'muohta'-mearkkašumiin: *feelpehtahke*, *heepsehtahke*, *hihpedh*, *jatne-*, *klâvhroeh*, *laevlie*, *lopme*, *læjja*, *smeagredh* ~ *smagran*, *speangedh*, *speatnoe*, *tjohtese* ja *voere*. Mihtilmasamus sátni dáin lea *lopme*, mii dál gávdno duššefal lullisámegielas, muhto lei 1600- ja 1700-jagiid áiggi maiddá ubmisámegielas (Bergsland 1995: 14). Sáni vástta lea suomagiela *lumi* (*lume-*) 'muohta'. Lea árvaluvvon ahte *lopme* livččii loatnasátni, muhto dat dáidá leat urálalaš árbesátni (Sammallahti 1998: 118).

Earát dain sániin orrot leamen lullisámegiela ja ubmisámegiela sierranas sánit. *Læjja*-sáni vástta lea ubmisámegiela *lijjoo* 'vuosttas, seakka muohta', ja seamma mátta lea vearbbas *lijjoot* 'muohttit seakka muohttaga' (Schlachter 1958 s.v. *lijjoo*; *lijjoot*). Knut Bergsland lea merken iežas sátnečoakkáldahkii, ahte *smeagredh* lea várra seamma go *smagredh* man mearkkašupmin son lea merken 'muohta ja bievla seahkálaga' mii vástida *smagran*-adjektiivva mearkkašupmái. Sátnái *laevlie* ii oro gávdnomin muohtasátni vásttan, muhto hámi dáfus dat orru leamen seamma go davvisámegiela *lávli* (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *law 'le*), duortnossámegiela *lávlie* 'guolggat biktasiin' (Lagercrantz 1939 nr. 3298), maid mearkkašupmi sáhtta doalvut jurdaga seamma guvlui go 'veaháš muohta bievlaeatnamis'. Ánte Aikio lea árvalan ahte *tjohtese* ja *časttas* livččiiga historjjálaččat seamma sátni (Aikio 2004: 14), muhto dat ii oro vejolaš. Lullisámegiela *ht* ii sáhte vástidit davvisámegiela *st*-konsonántagihppui, ja lullisámegiela *o* eaktuda **u* nuppi stávvalis.

Tjijrese-sáni máddagii lea vásttan julevsámegiela *tjijdas* 'muohtaguha (mii lea čohkkejuvvon oktii), stuora muohtačahki (mii lea fierahuvvon)' (Kintel 2010: 325). Maiddá sáJ *tjajdas* 'jorbálágan spábba dahje čopma juogamas' (Kintel 2010: 318) orru leamen historjjálaččat seamma sátni. Sátnehámiid *habpehtahke* ja *habpehtohke* mátta dáidá leat seamma go *abpe* 'oba' dainna go lullisámegielas lea *h*-jietnadat sátneálggus oalle leavvi nu go eatnat sátnebárat čájehit, omd. *aartoe* ~ *haartoe* 'hárdu, oalgi, oalgedákti'. Sátnemátta lea nappo seamma go sániin sáD *oppas* ja sáJ *åppås* 'oppas muohta dahje oppas duottar' ja sáJ *åbådahka* 'gassa muohta mii lea dimis ja luotkkus' (Kintel 2010: 382, 378). Dat vástida ollásit lullisámegiela sátnehápmái dainna go julevsámegielas ii leat erohus *d* ja *ht* gaskka 2. ja 3. stávvala gaskkas nu ahte omd. *lågádit* máksá sihke 'logadiť' ja 'logahit'. *Tsoevtse* vástida dárkilit julevsámegiela sátnái *tsuobttsa* 'jassa dahje muohtaeanan' (Kintel 2010: 339), ja davvisámegiela sátni *cuokca* 'jieknašaldi dahje muohtašaldi joga rastá' lea maid etymologalaččat seamma sátni. *Jiehkke*, *jiekguive* lea seamma go sáD *jiehkki*, sáJ *jiehkke* (Qvigstad 1893 s.v. *jiehkke*). Sátnemátta *mavhle* vástida ollásii davvisámegiela *muovhla* ~ *muovla*-máddagii. Hasselbrink (1981–1985 s.v. *mavletakke*) lasiha oainnat iežas sátnegirjjis dieđu ahte sáni vuosttas stávval sáhtta maid leat *muö*-. *Moehtege* vástida sámegielaidda oktasaš *muohta*-sátnái man vástagat gávdnovit miehtá sámi giellaguovllu ja esttegielas. Sátni navdojuvvo leat bohtán balto-šlávlaš gielain (Sammallahti 1998: 255).

Oktiibuot leat 21 sátnemáddagis 13 sierranas lullisámegiela ja ubmisámegiela máddaga. 34 sánis leat 27 lullisámegiela sierranas sáni.

2.3 Goikemuohhta

Dát sánit govvidit goikemuohhtaga iešvuodaid:

båskoes, fåskoes varas (muohhtaga birra); luotkkos, gehppes vahca (ollu)
fleavmoe, fleavma vahca (goikkis ja luotkkus); *fleavmoes-lopme, fleavmas-lopme* luotkko muohhta, man buolaš lea mollen
govne-siepmie buorre guohtun, muohhta mii lea goikkis dego gutna
gåavre-lopme hui luotkkos muohhta
lopme-vetsmie vahca
saanja-lopme, saanje-lopme, saenjehtje-lopme seanášmuohhta, seanáš; *saenjehtje* seanášmuohhta vaza vuolde; *seenjedh* seaknjut (muohhtaga birra), goikat (muohhtaga birra, nu ahte guohtun buorrána)
saevlie roavva seanáš
saevries lopme luotkkomuohhta (gidđat); *saavrodh* lutkkosmit ja roavásmuvvat (muohhtaga birra)
syöngelh seanášmuohhta (álki bohccui goaivut čađa)
-tjåane lopme-tjåane jiekŋamuohhta; *tjåånge* (go leat) bastilis muohtačalmmit (LMM)
tsievie garra muohhta mii guoddá smávvásiid

Dán ovttanuppelogi sátnemáddagis leat sierranas lullisámegiela sátnemáddagat dát: *båskoes, fleavmoe, gåavre-, saenje- ~ saanja-, saevlie, siepmie* ja *-tjåane*. *Fleavmoe*-sáni sullasaš lea ubmisámegiela sáni *flävvdò-muahta* 'vahca' (Schlachter 1958 s.v. *flävvdò-muahta*) mearusoassi, muhto dat ii leat ollislaš vástta. Vejolaš vástta sáhtta leat davvisámegiela *leavdnit*-sáni mátta (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *læw 'dnet*). *Saevries*-sánis dáidá gal mátta leat hámi dáfus seamma go sánis sáL *saavrehks* 'barggan, sávri' ja sáD *sávri*, attr. *sávrrer* ja sáJ *sávrrer*, attr. *sávres* 'sávrrer' (Kintel 2010: 271). Dat lea oktasaš sámi sátni (Lehtiranta 2001 (1989): 120–121), muhto mearkkašupmi lea masá juo nuppe guvlui lullisámegiela *saevries*-sánis. Dan dihte ii leat áibbas čielggas ahte livččii seamma sánis sáhka. Sátnehámit *båskoes* ja *fåskoes* leaba gis guovtteláganat, muhto mearkkašupmi lea seamma ja dan dihte dáidet leat seamma sáni variánttat.

Vetsmie vástta lea julevsámegiela *vassme* 'asehis vahca' (Kintel 2010: 353) ja davvisámegiela *vasmi* 'gehppes borga' (Sammallahti 1989a s.v. *vasmi*). Knud Leema sátnegirjijis lea *vasbme* 'varas muohhta, mii lea nu asehaš ahte illá oidno' (Leem 1768 s.v. *vasbme*). Seamma mátta lea vearbbaš sáD *vasmalit* (Nielsen 1979

(1932–1962) s.v. *vás 'mâlit ~ vás 'pâlit*). *Syöngelh* dáidá leat surggiiduvvon seamma máddagis go davvisámegiela *searjáš* ja julevsámegiela *særjásj* (Kintel 2010: 312), mii lea guovddáš muohtatearbma bitonsámegielas davás ja nuorttas gitta darjjesápmái (Lehtiranta 2001 (1989): 122–123). Ja *tsievie* vástida sániide sáD *ceavvi* ja sáJ *tsievve* 'dekčojuvvon, garra muohta' (Kintel 2010: 338). Maiddái dát lea guovddáš muohtatearbma ja lea dovddus miehtá sámi giellaguovllu, earret darjjesámegielas. Muhto nu go Lehtiranta (2001 (1989): 16–17, 8) lea fuomášahttán, de darjjesámegiela ja ubmisámegiela sátnecoakkáldagat leat váilevaččabut go eará sámegielain. Guovddáš sátni mii davvin ja nuortan gitta gielddasámegiela rádjai adno goikemuohhtaga birra, namalassii sáD *vahca*, sáJ *vahtsa* 'veaháš vahca, áinnádat' (Ryd 2007 (2001): 322), gávdno gal ubmisámegielas *vahtsa* 'asehis muohtagovččas' (Schlachter 1958 s.v. *vahtsa*), muhto ii leat áiccastuvvon lullisámegielas. Lagercrantz (1926 nr. 3004; 1939 nr. 8299) lea merken *væhtjedh*, *væhtjaldahke* *vahca*-sáni suorggádussan, mii sáhtá leat **vih̄tje*- (< **vih̄tse*-) máddaga suorggádus mii fas sáhtášii leat *vahca*-sáni vástta. 11 sátnemáddagis leat 7 earenoamáš lullisámegiela máddaga. Sánit leat buohkanassii 16 main 13 leat lullisámegiela earenoamáš sánit.

2.4 Njuoska muohta

Njuoska muohta lea vissásit leamaš mátkkošteami hehttehussan juo bivdoservodaga áiggi. Gottiid ja bohccuid guohtundili njuoska muohta sáhtá billistit jos čoskkiida dakka maŋŋil. Dan dihte dáidá leat leamaš dárbbášlaččat govvidit dakkár muohtadiliid go goikemuohhtaga. Dát sánit govvidit njuoska muohhtaga:

deavere lopme njáhcumuohta mii masá dohpá sabehiidda
dielhvere lopme njáhcumuohta mii masá dohpá sabehiidda; *dielhverdidh* njázudit (muohhtaga birra); *deahveres* lossa (muohhtaga, siivvu birra)
diētjke lopme njáhcumuohta, dobadat; *diētjkehtidh*, *deaktjedh* šaddat menddo njáhcui, arvigoahtit (borgga birra); *diētjkegidh*, *deaktjadidh* njázudit, njuoskat (muohhtaga birra); *deaktjih* šaddat soavlemuohta galbma eatnama ala (ii bievla ii ge muohta); dobadahhtit
dimhpere-lopme muohta mii dohpá; *dimhperdidh* dohpat (muohhtaga birra)
klæjhpodh šaddat njáhcumuohhtaga vuollai; *klyjhpeldihkie* čázi, njuoskasa dahje njáhcumuohhtaga vuolde; *klæjhpan* (lea) njáhcumuohhtaga dahje njuoskasa vuolde

lovve-lopme, lovvedh-lopme njáhcumuohta
njaatsoe njáhcui, liehmu dálvet
saevlie-lopme luotkkos njáhcumuohta
sahpoe, *sahpah* luotkkos, veahá njuoskkas (muohttaga birra, mii goitge ii doba)
sieble, sieblehth-lopme soavlemuohta, njáhcumuohta
sleptjie njáhcumuohta, čalggadansiivu giđđat; *slaptjodh, sláptjodh* šaddat čalggadansiivu (*sleptjie*)
slohte njuoska, dipma muohta (giđđat); njázos muohta (mii ii doba); *slohtedh* lutkkosmit ja njuoskat (muohttaga, siivvu birra giđđat); *slohtijahtjedh* lutkkosmišgoahtit ja njuoskagoahtit (muohttaga birra)
såevlie soavli (jienja alde), jiekŋasoavli
tjaste njuoska seanášmuohta (giđđat)
tjeetsedh njuoskat čađa (omd. muohttaga birra); *dajve lea eevre tjeetseme tjirrh* *så voedtje lea sjiđteme* duovdagat leat čađa njuoskan nu ahte bajoš lea jikŋon *tjijhtedh* garrat čađa (muohttaga birra, arvvi geažil); *tjijhtes* nu garas ahte guoddá omd. bohcco (muohttaga birra) (LMM)

Sátnemáddagiidda *deavere, dielhvere ~ dealhvere, dimhpere-, klæjhpodh, saevlie-* ja *sahpoe* eai oro leamen vástagat nuppiin sámeielain. *Slohte* muittuha gal sÁD *šlahtta-* ~ *šlahtti-*sáni mii gávdno viidát sámi giellaguovllus ja lea skandinávalaš gielain loatnasátni (Qvigstad 1893 s.v. *šlahtte*), muhto lullisámegiela sáni vokalisma ii vástit eará sámeielaid vokalisimii.

Sátnemáttá *diētjke-* orru sáhttimin leat davvisámegiela *deaška-*máddaga vástta, mii gávdno maiddá anársámeielas ja nuortalašgielas (Á-SED: *deaškut*). Sisdoalu dáfus heivejit maid dát máddagat oktii. Vearba *deaškasit* ja eará seamma máddaga suorggádušat adnojuvvojit oainnat eanas dakkára birra mii lea njuoskkas. *Sleptjie-*máddaga vástagat leat sÁJ *slabttse* 'soavlesiivu, soavli, njuoska njáhcumuohta' ja sÁU *slib* 'tsee' 'njuoska muohta' (Schlachter 1958 s.v. *slib* 'tse'). Sátnemáttá *lovve-* vástida davvisámegiela *luvvat-*sáni máddagii mii lea seamma sátni go sÁJ *luvvat* 'njuoskat' (Kintel 2010: 192), ja dat ii oro gávdnomin nuortalis davvisámegiela. Sihke *lovve-* ja *diētjke* adnoba maiddá eará oktavuodain go muohtadiliid birra. *Njaatsoe-*máddaga dárkilis vástagat leat sÁD *njáhcui*, sÁU *njaahrtsoo* 'čáhccás giđđamuohta' (Schlachter 1958 s.v. *njaahrtsoo*) ja sÁJ *njáhtso* 'njuoska muohta' (Kintel 2010: 225). Eará sámeielain dat ii leat áiccastuvvon (Á-SED: *njáhcui*). Sátnemáttá *sieble* lea dovddus miehtá sámi giellaguovllu

gitta gielddasámegillii (Lehtiranta 2001 (1989): 124–125), omd. sáD *sievlla*, sáJ *sieblá* 'njuoska muohta giđđat' (Kintel 2010: 273), sáU *siáb 'la* 'njuoska muohta' (Schlachter 1958 s.v. *siáb 'la*). Sátnemáttá *sáevlie* lea dovddus lullisámegiela gitta nuortalašgillii (Lehtiranta 2001 (1989): 126–127), sáD *soavli*, sáJ *soavlle* 'soavli jienja alde'. Julevsámegiela *tjihhtat* 'galbmot jiekŋan; jiekŋut čada' (Kintel 2010: 325) dáidá leat *tjihhtedh*-vearbba vástta. *Tjehtsedh* lea hámi dáfus seamma go *čáhccet*, muhto dat orru lullisámegiela leamen intransitiiva vearba. Dákkár rievdan orru gal vejolaš, nu ahte navddán dáid gullat historjjálaččat oktii.

16 sátnemáddagis leat 7 sierranas lullisámegiela máddaga. Sátnehámit leat oktiibuot 28 ja 21 dain leat lullisámegiela sátnehámit.

2.5 Gearddit muohtagierragis ja muohtagokčasa siste

Muohtagovččas ođasmuvvá dađi mielde dálvvi miehtá nu ahte muohtagierragis vulos sáhtá guorrat dálkkiid maŋos guvlui go dasa báhcet biekkaid, borggaid ja arvviid luottat dálvvi mielde. Lullisámegiela leat valjit sánit mat govvidit muohtagokčasa iešguđetlágan gerddiid:

dimhtedh, *diptedh* suddat (muohtaga ja cuŋŋo birra giđđat)
fearhkedh lasmmihit (rašes cuŋŋo dahje jienja birra man alde olmmoš vázzá);
fearhkedidh lasmmihit (muohtaga birra, dađistaga go olmmoš vázzá)
flijnedh šaddat garra cuoŋu (vári birra)
gaarehtjadtedh jiekŋut
garredh garrat (muohtaga birra guohtuneatnamis)
gebrie garra siivu nu ahte guoddá (muohta-jiekŋasiivu)
gielper-tjarve garra cuoŋu
guelpere hirbmat garas (dego láhtti); *guelpere tjarve* hirbmat garra cuoŋu
heblie asehis muohtageardi cuŋŋo alde; *habetjh* asehis muohtageardi eatnamis
njahpedihkie jiekŋagarra cuoŋu, gálljin
skarhke jiekŋaskáva muohtaga alde (LMM)
skaerrie, *skaarra* cuoŋu (muohtaga alde)
skaevie álgoskáva, cuoŋoálgu muohtaga alde (maŋŋil šaddá *tjarve*); *skaavodh*,
skeevedh galbmot, skávut (muohtaga birra); *skåavedh* jiekŋugoahit (nu ahte šaddá *skaevie*)

skijle jiekŋagarra guohtoneatnamis (muhto goikkis vuolde); *skijledh*, *skijle-dahke* asehis skáva muohttaga alde (LMM); *skijledh* garrat (muohttaga birra guohtuneatnamis), skávvut

skoerhke (garra) cuoŋu; áibbas lássejuvvon guohtun; *skoerhkedh*, *skoerhke-didh* lássašuvvat cugŋo dahje jiekŋuma geažil (guohtuma birra) (LMM)

skrâehrie asehis cuoŋu; *skrâahroestidh* šaddat asehis cuoŋu (*skrâehrie*)

skâerie asehis cuoŋu (mii skoaraida go dan alde vázza, dagaha bivddu váttisin)

slaptjedh, *slaptjedahke* cuoŋu mii lea álŋán suddat

snjaefie hui asehis cuoŋu eahkedis gidđat, nu ahte jur lea vel sabetsiivu, ja nu ahte ii doba (njázuid maŋŋil); *snjaafijh* šaddat asehis cuoŋu (eahkes); *snjaefiestidh* šaddat asehis cuoŋu

snjâehrie, *snjâedie* asehis cuoŋu (eahkes gidđat); *snjâahriih*, *snjâadiih*, *snjâehriestidh*, *snjâadastidh* šaddat asehis cuoŋu (eahkes)

spieltie jiekŋagarra (man jikŋon arvi lea dahkan)

tjarve cuoŋu (mii guoddá); *tjarves aereden* idđedis go cuoŋu guoddá; *tjarvedh* cuoŋudit, garrat (muohttaga birra guohtuneatnamis)

tjeltie skabus, asehis skáva (muohttaga alde)(LMM)

tjevties garas, sitkat (láirri, jeakki, muohttaga, dáiggi jnv. birra); *tjevtedh* garrat (omd. muohttaga birra)(LMM)

traapke rašes cuoŋu nu ahte sabet doadjá cugŋo

trâapkedh, *trâapkedahke* asehis cuoŋu mii lea jur galbmomin (gidđaeahke-diid) ja mii ii guotte sabehiid

tsaapke, *tsaapkedh*, *tsaapkedahke* cuoŋosiivu mii ii guotte sabehiid (LMM)

tsievie garra muohta mii guoddá smávvásiid; *tseavodh* šaddat olu garra muohta; *tseevedh* bidjat garra muohttaga

Dáid sániid máddagiidda eai oro gávdnomin vástagat eará sámeielain: *fearhkedh*, *flijnedh*, *gaarehtjadtedh*, *gebrie*, *guelpere-*, *skaerrie*, *skijle*, *skoerhke*, *skrâehrie*, *skâerie*, *snjaefie*, *snjâehrie*, *tjeltie*, *traapke*, *trâapkedh* ja *tsaapke*.

Julevsámeigiela rájes luksa lea *tjarve*, sáJ *tjarvva* 'cuoŋu' (Kintel 2010: 321), sáU *tjar* 'va' 'garrasit oktii galbmom muohtagovččas' (Schlachter 1958 s.v. *tjar* 'va') guovddáš *cuoŋu*-sátni mii deavdá seamma saji go *cuoŋu* davvin. *Cuoŋu*-sánis leat fas vástagat buot sámeielain davvisámeigiela nuortalis gitta darjjesámegillii, muhto eai eará gielain. Grundströma sátnegirjjis (1946–1952 s.v. *tsuonō*) gávdno *tsuono* 'skarē' julevsámeigiela davimus suopmaniin, muhto sáni hápmi čájeha ahte dat dáidá bohtán davvin. *Skaarhke*-máddaga vástta lea sáJ *skárkka* 'guohtundilli

go lea *skárтта'* (Ryd 2007 (2001): 321). Julevsámegiela sátni lea sierra sátnin dili birra, ii fal muohttaga birra. Lea hui dábálaš ahte seamma sátni adno sihke muohtakvaliteahta birra ja guohtundili birra, ja historjjálaččat dáin lea seamma vuodđu. *Skaevie* lea guovddáš muohtasátni sihke davvisámegiela ja julevsámegiela: sáD *skávvi*, sáJ *skávve* 'asehis cuoŋogeardi' (Kintel 2010: 286). *Dimhtedh* ja sáJ *dibddet* 'suddat ja jávkat (cugŋo birra)' (Ryd 2007 (2001): 129) leat historjjálaččat seamma sátnit. Julevsámegiela hámi vuodul sáhtášii navdit ahte dát lea hui boares suorggádus *dijmes*-adjektiivva máddagis, seamma ládje go *navdit* sáhtášii leat *namma*-máddaga suorggádus. Sihke sáD *dimis* ja sáJ *dimes* adnojuvvojit muohttaga birra (Ryd 2007 (2001): 317). *Skåerie*-sáni mátta lea sániin sáD *skaarádat* ja sáJ *skaarádahka* 'buorre siivu nu ahte sabehat ja gápmagat gullojit go olmmoš čuoigá cuoŋun' (Kintel 2010: 288). *Slaptjedh*-sáni mátta (*sleptjie*) gávdno ubmisámegiela ja julevsámegiela nu go ovdal lea čilgejuvvon. *Njahpedihkie*-sáni mátta orru leamen seamma go davvisámegiela sánis *njahpit* (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *njápped*). Vuordimis livččii gal **njahpedihkie*, muhto davvisámegiela *bahta*-sáni vásttan gávdno sihke *bihte* ja *bahte* (Bergsland & Mattsson Magga 1993 s.v. *bahte*; *bihte*). *Tjevties* orru hámi dáfus leamen historjjálaččat seamma go *čavddis* ja sáJ *tjavdes* 'garas, stirddus; nanus' (Kintel 2010: 322). Sátnemátta *gielper-* lea seamma go julevsámegiela *gielbar* 'garasin dekčojuvvon čearga' ja dasa vástideaddji vearba *gielbbit*, *skielbbit* 'borgat ja bieggat garrasit nu ahte čeargá' (Grundström 1946–1952 s.v. *kiel'par*; (s)*kiel'pit*). Mearkkašupmi lea gal oalle earálágan lullisámegiela. *Spieltie*-sáni mátta lea seamma go sánis sáJ *spieldar* 'baldu jogažis' (Ryd 2007 (2001): 321, 308) ja sáD *spildi* mii Friisa sátnegirjjis lea hámiin *spieldda* (Friis 1887 s.v. *spieldda*).

28 máddagis leat 16 sierranas lullisámegiela máddaga. 46 tearpmas leat 31 lullisámegiela earenoamáš sáni. Sátnit *tsaapke* ja *tsaapkedahke* leat lohkkuojuvvon sierra sátnin.

2.6 Muohtageardi eatnama vuostá

Bohccuid guohtundillái váikkuha sakka makkár muohta lea eatnama vuostá. Sihke davvisámegiela ja julevsámegiela lea earenoamáš tearbma, sáJ *báddnevihe* (Ryd 2007 (2001): 317 [s.v. *Báddnevihe*]) ja sáD *bodnevihi* mii govvida muohtakvaliteahta ja mii máksá 'jiekŋa, skárta dagahan ahte bodni lea heitot' (Eira 2012: Mielddus I s.v. *bodneviikki*) Dan dihte orru vuogas guorahallat daid tearpmas sierra. Dát sátnit govvidit dili muohtagokčasa botnis:

baadtehth, baadtehts aškkas; *jienge-baadtehts* čodđi, aškkas bávttis jna.; *baad-teldihkie* aškkastan, mas lea aškkas
gåaroe jiekŋa guohtoneatnamis (nu ahte guohtun lássašuvvá)(LMM)
gåerie álgojiekŋun, skárta (guohtoneatnamis)
habetjh asehis muohtageardi eatnamis
jiengeds, jiengedasse jiekŋaskárta
jjysege suoldni, bihci, asehis jiekŋageardi
radte lossa siivu (unnán muohta), dakkár siivu ahte cuoŋu (njázu maŋŋil, earenoamážit čakčat) billista guohtuma
sijhtjie bihci; bihcegeardi jeahkála alde; *sijhtjege, syjhtjege* bihci
skiltjie jiekŋaskárta
spj̄hke muohta ja jiekŋa eatnamis, jiekŋa jeahkála alde
suevie jiekŋa guohtoneatnamis, jiekŋa jeahkála alde (billista guohtuma)
såevmie buorre goikeguohtun muohttaga vuolde
tjuekie čuohki, jiekŋa, jiekŋageardi, jiekŋaskárta eatnama vuostá (áibbas lássašuvvan guohtun); *gellien fierhten tjuekie* mánggagardánis jiekŋa guohtoneatnamis
tsievie skárta jeahkála alde
voedtje jiekŋa mas ii leat muohta, jiekŋageardi, gálljin
våådtjeldahke jiekŋageardi; *våådtjeldihkie* mas lea jiekŋageardi

Dáid sániid máddagiidda eai oro gávdnomin vástagat eará sámeielain: *gåaroe*, *jjysege*, *sijhtjie* ja *spj̄hke*. *Suevie*-máddagii leat vástagat sáD *suovvi*, sáJ *suovve* 'muohta mii darvána biktasiidda, biergasiidda, muoraide ja mii lea váivin' (Kintel 2010: 309). *Såevmie* dáidá hámi dáfus leat seamma sátni go *suevmie*, man Hasselbrink (1981–1985 s.v. *suövmie*) dulko 'muohtabiedju idjadeami várás', mii vástida Mikko Korhonen čilgehussii, vaikko su ubmisámeigiela sátnehápmi livččii *suevmie* lullisámeigiela čállinvuogi mielde (Korhonen 1981: 185). Earret davvisámeigiela *suovdnji* gávdno sátni maiddá anársámeigielas, ja Lehtiranta (2001 (1989): 128–129) navdá sáni leamaš álgoámeigielas. Dan vástta suomagielas lea *sauna*, mii lea dovddus sátni ja lea anus olu gielain máilmmis. Klement Klemenson lea čilgen ahte *såevmie* sáhtá maid máksit 'roggi muohttagis bohcco guohtuma várás' (LMM). *Såevmie* ja *suovdnji* orruha historjjálaččat leamen seamma sátni.

Skiltjie-sáni vástaga mearkašupmi lea sáD *skilži* (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *skil'že*), sáJ *skilltje* 'jiekŋačalmmit, čuorbmasat galbmon njáhcumuohttagis;

jiiekŋa' (Kintel 2010: 287). Davvisámegiela *rod*da ja julevsámegiela *rad*da govvidit siivvu. Dušše lullisámegiela *rad*te-sátŋi govvida maiddá guohtundili, muhto dat lea davvi- ja julevsámegiela sániid vástta. Sátnehámiin *gáerie* ja *gáaroe* orruba seamma sátŋi sisdoalu vuodul. *Gáerie*-máddaga vásttan lea sáJ *goarre* 'roavva bihci dahje muohtageardi muoras, eatnamis' (Kintel 2010: 115). *Tjuekie*-sátŋi lea guovddáš sátŋi mii govvida váttis ealátdili ja dasa leat vástagat buot sáme-gielain earret Guoládaga sáme-gielain, omd. sáD *čuohki*, sáJ *tjuohke* 'jiekŋaskárta eatnamis mii lásse bohcco guohtuma' (Ryd 2007 (2001): 332). Sánis leat maid vástagat eará suoma-ugralaš gielain (Collinder 1977 s.v. *čuokke*; Á-SED: *čuohki*). Dán joavkku eará sániid máddagiin leat vástagat ná: *voedtje*: sáD *vuožži*, sáJ *vuodtja* 'gálljin, njuohpa' (Kintel 2010: 364), *habetjeh*: sáJ *habllek* 'hui gehppes ja luotkkos vahca, gavjamuohta' (Ryd 2007 (2001): 318), sáJ *hablledit* 'borgat stuora gehppes muohtačalmmiid' (Kintel 2010: 138) ja sáD *hivli* man mearkkašupmi lea 'seaggi' (árppu birra) (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *hiw'le*). Sátnehámiid *jiengeds* ~ *jiengedasse* ja *jienge-baadtehts* máddagiidda vástidit sáD *jiiekŋa*, sáJ *jiiegŋa* 'jiekŋa; jiehkki' (Kintel 2010: 164) ja sáD *báddat* (Nielsen 1979 (1932–1962) s.v. *bad'dât*). Ii leat áiccastuvvon ahte lullisámegielas livččii sátŋi *skárta* muohttaga birra, mii ubmisámegielas gávdno hámis *skár'tee* 'jiekŋon muohta, masa jeagil lea galbmon gitta' (Schlachter 1958 s.v. *skár'tee*). Davvelis gitta anárašgillii dat lea guovddáš sátŋi muohttaga birra mii lea jiekŋon eatnamii, sáJ *skárтта* 'jiekŋaseagáš muohtaeatnamis' (Ryd 2007 (2001): 321, 63). Vaikko *gaarhte* sáhtášii leat seamma sátŋi go sáJ *skárтта* hámi dáfus, dat ii leat adnon muohttaga birra lullisámegielas (Bergsland & Mattsson Magga 1993 s.v. *gaarhte*).

Dáin sániin leat 16 sátnemáddaga main 4 leat sierranas lullisámegiela máddaga. Tearpmat leat oktiibuot 21 ja dain leat 11 sierranas lullisámegiela tearpma.

3 Oktiigeassu ja oaivvárdallan

Sániid ja sátnemáddagiid, maid lean suokkardan dás, sáhtta ná juohkit:

	Muohta vai ii	Muohta- mearri ja muohta- šládja	Goike- muohta	Njuoska muohta	Muohta- gearddit muohta- gierragis	Muohta- gearddit eatnama vuostá	Oktii- buot
Sátne- máddagat	8	21	11	16	28	16	100
Máddagat dušše lullisámegielas	3	13	7	7	16	4	50
Tearpmat	20	34	16	28	46	21	165
Tearpmat dušše lullisámegielas	13	27	13	21	31	11	116

Tabella. Muohtasániid ja sátnemáddagiid juohku lullisámegielas.

Dán čuođi sátnemáddagis maid lean geahčadan, orrot bealli earenoamáš lullisámegiela sátnemáddagat dan áddejumis ahte dain ii oro leamen vástta eará sámegielain nu go tabella logut čájehit. Badjel beannot čuođi tearpmas leat guokte goalmmádas main ii oro leamen vástta eará sámegielain. Tearpmaid lohku orru maid muhtun sajiid, earenoamážit muohtagierraga gerddiid birra, sakka stuorat go ovdamearkka dihte davvisámegielas. Deattuhan ahte buot dáid loguid ferte atnit duššefal sullalohkun. Liikká lea dát mearkkašahti boadus. Muohtasániid duodaštit dán oasi earenoamášvuoda lullisámegiela sátnerájus eará sámegielaidektui.

Sátnerájus orrot leamen mánga gearddi. Boarráseamos sániid leat oktasaš sániid eará fuolkegielaiguin ja dan dihte unnimustá 3000 jagi boarrásat, muhtumat boarráseappot. Earret *lopme*-sáni orrot davvin ja nuortan seilon eambo boarráseamos muohtasániid go lulde. Dasto lea oalle stuora oassi oktasaš sámegiela sániid mat eai gávdno eará fuolkegielain. Muhtun guovddáš muohtasániid mat leat dovdosat davvin ja nuortan, eai leat dokumenterejuvvon lullisámegielas, nu go *vahca*, *cuoŋu*, *čearga*, *moarri*, *jassa* ja *luotku*.

Muohtasániid leat áiggi mielde ođasmuvvan ja lassánan dárbbuid mielde bivdoservodaga áiggi juo. Jáhkkinis váikkuhii muohtadilli johtimiidda ja eará

mátkkoštemiide. Gottiid ja eará elliid birgen vulggii maid muohtadilis. Sátnedár-bu sáhtta gal leat lassánan go sámít leat lávdan davás ja go boazodoallu lea lassánan. Muhto juo bivdoservodaga olbmot dárbbášedje diehtit makkár muohtadilli lea. Čiegar lea sátni mii čájeha bures mo tearpmat ja doahpagat sáhttet deavdit dárbbuid áiggis áigái. Čiegar-sátnái leat vástagat buot sámeگیelain (lullisámeگیillii *tjiékere*), nuorttimus suoma-ugralaš گielain (hanti- ja manšigielain), samojedagielain (njeneca- ja kamássagielain) ja eará گielain nuortan (jukagirragielas). Suoma- ja gárjilgillii lea sátni boahmán loatnasátnin sámeگیelas. (Á-SED: *čiegar*.) Dat orru álggus leamaš guovddáš goddebivdotearbma. Čiegarbivdun gohčoduvvui bivdovuohki mas olbmot gille گielaid čiegarluottaidd ala masa gottit de darvánedje. Dan rájes go olbmot doallagohte eallonáriid bohccuid, de dálveguohtundili fertedje váksugoahhtit hui dárkilit, ja nu lea *čiegar* šaddan maiddái guovddáš boazodoallotearbman. (Ruong 1964: 75, 86–87.) Duokko dákkko lea sáni mearkkašupmi maiddái 'boazoeallu' eará fuolkeگیelain.

Goalmmát geardin leat mearkkašahtti olu lullisámeگیela iežas earenoamáš sánit. Go daid birra eai gávdno dieđut lullisámeگیela olggobealde, de lea váttis árvvoštallat daid agi. Dat sáhttet dieđus leat boarrásat, muhto livčče jávkan eará sámeگیelain. Nubbi vejolašvuohta lea ahte dat leat šaddan maŋŋil go sámeگیelat earránadde. Goalmmát vejolašvuohta livččii ahte dat leat substráhtaloanat گielain mat leat jávkan, nu go Ánte Aikio (2004) lea árvalan. Sánit mat eai gávdno ubmisámeگیelas ge, leat várra nuoramusat. Muhto ubmisámeگیela sátneráđu lea unnán suokkarduvvon. Goitge orru govddideamen dakkár govva ahte lullisámeگیelas lea mearkkašahtti stuora oassi sátnerájus masa eai gávdno vástagat davvin eai ge nuortan, ja masa eai leat (goit vuos) gávdnon vástagat eará fuolkeگیelain ge. Hui unnán muohtasánit orrot boahmán ránnáگیelain, namalassii dološ skandináválaš گielas, ruota- ja dároگیelas. Dároگیela muohtasániid jođánis geahčasteapmi orru čájeheamen ahte sihkkaris ovdamearka lea dušše *skaerrie*, *skaarra* (Ertresvåg 2006, dároگیillii *skare*). Davvin ja nuortan ii leat dát sátni dovddus, muhto doppe gis orru *skálvi* leamen okta hárvenáš ránnáگیelaid loatnasániin, mii lea áiccastuvvon anáraš-, nuortalaš- ja bitonsámeگیelas, earret davvisámeگیelas (Á-SED: *skálvi*). *Jiehkke* lea árvaluvvon loatnasátnin juogo skandináválaš گielas dahje suomagielas (Á-SED: *jiehkki*).

Muohtasániid erohusa čilgehussan eará sámeگیelaid ektui sáhtta leat dat ahte dálkkádat, muohtadilit ja duovdagat leat Gaska- ja Lulli-Skandinávias earálaganat go eará sajiin Sámis. Davvin lea siseatnandálkkádat, lullin lea mearra lagabus, ja dálkkit rievddadit dávjjibut nu ahte muohtagiera suddá ja galbmo dávjá vurrolaga.

Dat sáhtttá leat dahkan muohtagierraga dárkilis áicama dárbbaslaččabun lullisámi guovlluin go davvin.

Geográfalaš čilgehusaid lassin orru maiddá heivemin jurdda ahte lullisáme-giella oktan ubmisáme-gielain lea leamaš guhká sierra eará sáme-gielain. Muohta-sániid lassin leat lullisáme-gielas eará nai earenoamáš sánit, ovdamearkka dihte sánit mat govvidit lihkadeami ja dili. Birrasiid 60 vearbba čilgejit dakkár lihkadea-mi mii lea dárogillii jorgaluvvon *gâ*-sániin, omd. *vaarredh* 'vázzit jođánit (dušše olbmuid birra)', *njebpiehtidh* 'vázzit njozet vuostebiggii', *slihkedh* 'čuoigat dahje vázzit luohká bajás vitnjut', *sieljiehtidh* 'vázzit guhkes lávkkiiguin', *njåetsiehtidh* 'vázzit gárvvuiguin', *njajhkesidh*, *njajhkehtidh* 'vázzit guoggut', *gaevnjerdidh* 'vázzit ráidun, vázzit maŋŋála (dávjá mánga kilomehtera guhkkosaš ráidun, bohccuid birra, gassa muohtan)' (Magga & Mattsson Magga 2013).

Maiddá vuodđoskandinávalaš loatnasánit leat doložis juo bohtán lulli-sáme-gillii nu áigá ahte lullisáme-giella lei juo iehčanas giellan. Ovdamearkan dasa leat *aavtjoe* 'ávju' mii orru bohtán seamma skandinávalaš sánis go sáD *ávju*, namalassii **agju*, mii lea árvoštallon leat bohtán lullisáme-gillii juo ovdal jagi 500 m.Kr. (Bergsland 1995: 8). Sániid hámit, *aavtjoe* ja *ávju*, duodaštit ahte dat leat bohtán sierralaga. Eará seamma boares loatnasánit leat *krievve* 'boazu, čora', *maejkie* 'gihli', *raejvie* 'lottibeassi muoras' (Bergsland 1995: 8, 15–16). Maiddá báikenammadutkan ja arkeologiija dorjot jurdaga ahte sámít leat leamaš áigá juo Lulli-Skandinávas (Bergsland 1964, 1970, 1995; Zachrisson 1986; Bergstøl 2008; Olsen 2010).

Klassihkalaš oahpu mielde (Wiklund 1947; Korhonen 1981: 47) bisui álgo-sáme-giella čeahkis gitta birrasiid jahkái 800 m.Kr. Mánngas leat árvalan ahte juohkáseapmi ferte leat álgán árabut (Bergsland 1995: 17; Sammallahti 1989b: 7; Aikio 2004: 24). Álgosáme-gielagiid álgoássanbáiki lea Erkki Itkonena teoriiija mielde leamaš Suomaluovtta, Laatokkajávrrí ja Äänisjávrrí guovllut (Itkonen 1961; Aikio 2004: 28). Vaikko sámi giellaguovlu viidánii gitta mearragáttiide davás, de dat goitge lea navdojuvvon leamaš oalle homogena gielalaččat. Mikko Korhonen lea árvalan ahte vuosttas juohkáseapmi dáhphuvai dálá Suoma rájiid siskkobeaide. Liikká son navddii ahte buot dálá sáme-gielaid vuodđun lea leamaš davit álgo-sáme-giella (Korhonen 1981: 47, 50), ja seamma láhkái orru jurddašea-men maid Ánte Aikio (2004: 29). Go lullisáme-giella lea dan mađe earálgán eará sáme-gielain, de sáhtášii jurddašit ahte jura lullialgosáme-giella, mas várra ledje seilon boares giellahámit ja boares sánit buorebut go davviálgosáme-gielas, lei lullisáme-giella vuodđun. Lulit giellajoavkku olbmot sáhttet leat rasttidan

Nuortameara Mearrabogi (ruoŋagillii *Kvarken* ja suomagillii *Merenkurkku*) bokte dálvet jienja áiggi ja nu boahtán Gaska- ja Lulli-Skandináviai árrat – sakka ovdal go davit joavkku olbmot ollejedje luksa. Dán jurdaga lea Knut Bergsland namuhan njálmmálaččat moanaid jagiid dás ovdal, ja Jaakko Häkkinen lea ákkastallan ahte lullisámit ledje vuosttažat geat vadjoledje álgoássanbáikkis oarjjás ja de davás ja sáhttet leat rasttidan Mearrabogi bokte (Häkkinen 2010: 57, 59). Giellaerohus ii leat dattege háhppehan čiekŋut nu olu ahte eai leat gulahallan go sámegeielagat fas gávnnadedje. Dat čilgešii fas oktasaš ođastemiid mat leat bárustan seamma giellaláddos, nu go nomen- ja vearbasojahangehčosa *-m > -b > -v* rievdan mii orru álgán julevsámi guovllus ja viidánan luksa, omd. 1. p. ol. preseansa sáJ *boadáv* – sáL (davimus) *báatab* – sáL (gasku ja lullin) *báatam* (Sammallahti 1998: 26). Muhtun gielalaš dovdomearkkat ovttahttet vel orjješ davvisámegeiela nai lullisámegeielain, omd. preseansa 3. p. ol. hámit, mat vástidit lullisámegeiela *tjyörehápmái*, gávdnojit gitta Gárasavvonii, omd. *čirro* ‘čierru’ (Sammallahti 1998: 10).

Lullisámegeielas leat eará nai boares sánit, nugo *mueksie* (suomagillii *maksa*) ‘vuoivvas’, *tjuetsedh* (suomagillii *sataa*) mearkašumiin ‘borgat suohkadit goalkin’, *nááte* ‘sivjot gii lea nuorat go eamit’, *voektenje* ‘fierbmegoikadanholga’, *doekedh* ‘vuovdit’ ja *soeje* ‘geahpa’. Guokte manjemusa leat leavvan gitta bitonsámegeillii. Liikká leat lullisámegeielas maiddá olu oktasaš sánit eará sámegeielaiguin. 1479 oktasaš sámegeiel sánis mat navdojuvvojit leamaš juo álgosámegeielas, gávdnojit lullisámegeielas 1135 vástaga. Davvisámegeielas ja julevsámegeielas leat logut 1387 ja 1378, muhto daid sátneráđju lea eambo suokkarduvvon (Lehtiranta 2001 (1989): 8). Dasto gávdnojit maid sánit mat leat lullisámegeielas ja Guoládaga sámegeielain muhto eai daid gaskkas. Dan ektui ii leat erohus nu stuoris logu dáfus. Muhto go árvoštallá buot gielalaš erohusaid ovttas, de dat orrot doarjumin jurdaga ahte lullisámegeiella ferte leat leamaš guhká sierra eará sámegeielain.

4 Loahppa

Diehtu muohttaga birra lea álo leamaš guovddáš birgeneaktun davviguovlluin sihke bivddu, guohtuma ja siivvu dáfus, ja olmmoš vuorddášii ahte muohttaga namahusat gulašedje vuodđodoahpágiidda. Dán dutkama bohtosat leat vuos duššefal geažuheamit, muhto lullisámegeiela muohtasánit orrot leamen oalle earáláganat go eará sámegeielain. Lullisámegeielas lean dás juo lohkan beannot čuođi muohtasáni. Olles muohtasátneráđju lea sakka stuorát. Lullisámegeiella orru

leamen oalle rikkis muohtasániid dáfus. Muhto ovdal go sáhttá diehtit vissásit man rikkis leažžá eará gielaid ektui, de ferte suokkardit ja lohkat sániid velá dárki-leappot go dán rádjai lea dahkkon.

Gáldut

- Aikio, Ante 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen & Petri Kallio & Jarmo Korhonen (doaimm.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki Tome LXIII. Helsinki: Société Néophilologique. 5–34.
- Á-SED = *Álgu. Sámegeielaid etymologalaš diehtovuodđu*. <<http://kaino.kotus.fi/algu/>> (22.08.2014).
- Bergsland, Knut 1964: To samiske navn på Namsen lånt fra norsk. – *Maal og Minne* 1964: 136–147.
- Bergsland, Knut 1970: Jemtlands grense mot Herjedalen i samisk lys.– *Fornvårdaren* 10 (4): 289–309.
- Bergsland, Knut 1995: *Bidrag til sydsamenes historie*. Skriftserie nr. 1. Tromsø: Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa Universitehta.
- Bergsland, Knut & Magga Mattsson, Lajla 1993: *Åarjelsaemien-daaroen baakoe-gærja. Sydsamisk-norsk ordbok*. [Billávuotna]: Iđut.
- Bergstøl, Jostein 2008: *Samer i Østerdalen? En studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark*. [Doktoravhandling], Universitetet i Oslo.
- Collinder, Bjørn 1977: *Fenno-Ugric Vocabulary*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Eira, Inger Marie Gaup & Magga, Ole Henrik & Eira, Nils Isak 2010: Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus. – *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2010: 3–24.
- Eira, Inger Marie Gaup 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrievdanáiggis. The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in times of climate change*. Čálu grádii/ A dissertation for the degree Philosophiae Doctor, Institutt for språkvitenskap, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Universitetet i Tromsø.
- Ertresvåg, Ivar 2006: *Norske ord for/om snø. Norwegian words for/about snow*. <<http://folk.ntnu.no/ivarse/snjoord.html>> (14.04.2014).

- Friis, J. A. 1887: *Ordbog over det lappiske Sprog*. Christiania: Jacob Dybwad.
- Grundström, Harald 1946–1952: *Lulelappisches Wörterbuch*. 1–10. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C: 1. Uppsala – København: A.-B. Lundequistska Bokhandeln – Einar Munksgaard.
- Hasselbrink, Gustav 1981–1985: *Südlappisches Wörterbuch*. I–III. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C: 4. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Häkkinen, Jaakko 2010: Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen (osa 2). – *Muinaistutkija* 2/2010: 51–64.
- Itkonen, Erkki 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jernsletten, Nils 1994: Tradisjonell samisk fagterminologi. – Dikka Storm & Nils Jernsletten & Bjørn Aarseth & Per Kyrre Reymert (doaimm.), *Festskrift til Ørnulf Vorren*. Tromsø Museums skrifter 25. [Tromsø]: Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø. 234–253.
- Jernsletten, Nils 1997: Sami Traditional Terminology. Professional Terms Concerning Salmon, Reindeer and Snow. – Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. Kárášjohka: Davvi Girji. 86–108.
- Kintel, Anders 2010: *Báhkogirjje julevsámes dárruj*. (Báddásasj almodus). Divtasvuodna: Sámediggi.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krupnik, Igor & Müller-Wille, Ludger 2010: Franz Boas and Inuktitut Terminology for Ice and Snow: From the Emergence of the field to the “Great Eskimo Vocabulary Hoax”. – Igor Krupnik & Claudio Aporta & Shari Gearheard & Gita J. Laidler & Lene Kielsen Holm (doaimm.), *Knowing our ice*. Dordrecht – Heidelberg – London – New York: Springer. 385–409.
- Lagercrantz, Eliel 1926: *Wörterbuch des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Lagercrantz, Eliel 1939: *Lappischer Wortschatz*. I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Leem, Knud (Canutus) 1768: *Lexicon Lapponicum bipartitum*. Nidrosiæ: Seminarium Lapponicum Fridericianum.
- Lehtiranta, Juhani 2001 (1989): *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- LMM = Lajla Mattsson Magga sátnecoggosat (mat leat sus).

- Magga, Ole Henrik & Mattsson Magga, Lajla 2013: Sørsamisk snøterminologi: Snømengde, snøkvalitet og skare. – Birgitta Fossum (doaimm.), *Åarjel-saemieh. Samer i sør*. Årbok nr. 11. Snåsa: Saemien Sijte. 73–82.
- Magga, Ole Henrik 2006: Diversity in Saami terminology for reindeer, snow and ice. – *International Social Science Journal* 58 (187): 25–34.
- Mattsson Magga, Lajla 2009: *Norsk-sydsamisk ordbok. Daaroen-åarjelsaemien baakoegærja*. [Billávuotna]: Idut.
- Nielsen, Konrad 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino I–V*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, Leiv 2010: *Sørsamisk historie i nytt lys*. Skriftserie nr. 17. Tromsø: Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa universitehta.
- Pruitt, William O. Jr. 1960: Animals in the snow. – *Scientific American* 202 (1): 60–68.
- Pruitt, William O. Jr. 1965: The ecology of snow. – *Canadian Society of Wildlife and Fisheries Biologists. Occasional Papers* 1: 1–8.
- Pruitt, William O. Jr. 1966: Some ecological aspects of snow. – *Ecology of the subarctic regions. Proc. Helsinki Symp. Ecology and Conservation I*. Paris: UNESCO. 83–99.
- Pullum, Geoffrey: 1991: *Great Eskimo Vocabulary Hoax and Other Irrelevant Essays on the Study of Language*. Chicago – London: The University of Chicago Press. <<http://users.utu.fi/freder/Pullum-Eskimo-VocabHoax.pdf>> (22.08.2014).
- Qvigstad, J. K. 1893: *Nordische Lehnwörter im Lappischen*. Christiania Viden-skabs-Selskabs Forhandlinger for 1893 No. 1. Christiania: Jacob Dybwad.
- Ruong, Israel 1964: *Jáhkákaska sameby*. Uppsala: Landsmåls- och folkminnes-arkivet.
- Ryd, Yngve 2007 (2001): *Snö. Renskötaren Johan Rassa berättar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sammallahti, Pekka 1989a: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- Sammallahti, Pekka 1989b: A Linguist Looks at Saami Prehistory. – *Acta Borealia* 6 (2): 3–11.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Schlachter, Wolfgang 1958: *Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

Wiklund, K. B. 1947: *Lapperne*. Nordisk kultur X. Stockholm: Bonnier.

Zachrisson, Inger 1986: Forntida sörsamer. – Sverre Fjellheim & Albert Jåma (doaimm.), *Åarjel-saemieh. Samer i sør*. Årbok nr. 2. Snåsa: Saemien Sijte. 42–49.

Østbye, Eivind & Mysterud, Ivar & Magga, Ole Henrik (boahhtimin): Samisk terminologi for snø til potensiell bruk i naturvitenskapelig forskning.

South Saami snow terminology

South Saami is distinguished from the other Saami languages by numerous phonological, morphological and syntactic features. The most characteristic of them is its lack of grade alternation in central consonants, a feature that is found in all the other Saami languages and also in Finnish. In this study, I explore the vocabulary of snow: quantity, dry snow, wet snow, layers in the snow pack and the layer at the bottom of the snow pack. I further compare the basic stems, lexemes and terms with possible cognates in other Saami languages. The finding is remarkable, if not too surprising. In this article I present one hundred basic stems of snow terms, more than fifty of which have no cognates in the other Saami languages. And out of more than 150 words (lexemes) and terms, over two thirds are only found in South Saami. This seems to confirm the hypothesis that South Saami has been separated from the other Saami languages for a long period of time.

This study also has bearing on the discussion of how many terms for snow and ice languages may have. In spite of Geoffrey Pullum's critique of the myth created by Benjamin Lee Whorf (Pullum 1991), the Inuit languages are probably still world champions when it comes to the number of words for ice (Krupnik & Müller-Wille 2010), while South Saami should not be neglected as a candidate for the position of having the most words for snow in the world.

Keywords: South Saami, vocabulary, words for snow, history of the Saami languages

OLE HENRIK MAGGA

Sámi University College

ole-henrik.magga@samiskhs.no